

Lorestan University

Online ISSN: 2717-2325

Journal of Geographical Studies of Mountainous Areas

Journal homepage: <http://www.gsma.lu.ac.ir>

Research Paper

Identifying the economic and social capacities of the nomadic community of western Iran (case study: Ravansar County)

Davood Jamini ^{a,*}, Amin Dehghani ^b

^a Assistant Professor, Department of Geomorphology, Faculty of Natural Resources, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran (Part-time Researcher at Kurdistan Studies Institute, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran)

^b Assistant Professor, Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities, University of Jiroft, Jiroft, Iran

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 17 March 2023;

Accepted: 25 May 2023

Available online 06 December 2023

Keywords:

Nomads, Semi-Nomadic Nomads, Capacity Identification, Ravansar County.

ABSTRACT

In spite of many restrictions and deprivations, the nomadic community plays a key role in providing the raw materials needed by urban and rural communities. Animal breeding, production of handicrafts, protection and protection of borders are part of the capabilities of this industrious class. According to the geographical foundations governing the country, there are many differences between different regions in terms of the capacities of the nomadic community. Benefiting from the abilities of the nomadic community depends on identifying their capacities in different areas. Therefore, the main goal of the present quantitative and applied research, which was carried out with a combination of descriptive-analytical methods, is to identify the economic and social capacities of the nomadic community of Ravansar county. The statistical population of the research includes all the nomads of Ravansar county, among them 150 people have been considered as a statistical sample. Field data was collected through a questionnaire whose validity and reliability have been confirmed. To analyze the data, frequency distribution table, exploratory factor analysis technique, variance analysis test and Duncan test were used in SPSS software. The results of the research showed that six key factors have been identified as the most important economic and social capacities of the nomadic society and in total they were able to explain about 64% of the variance of the dependent variable. Among these, the three most important factors are: income generation and business boom (12.289 percent), diversification of economic activity (10.765 percent) and strengthening of social capital (10.667 percent). The results of the analysis of variance test showed that the F statistic with a value of 82.598 was significant at the 0.95 percent confidence level and there is a significant difference between nomadic communities in terms of economic and social capacities. The results of Duncan's test showed that the nomadic community belonging to the two villages of Badrabad and Gorgidar have the highest and lowest economic and social capacity with an average rank of 4.657 and 3.55, respectively.

1. Introduction

The nomadic way of life is one of the first forms of social life that has continued to this day after passing through a series of historical ups and downs. This way of livelihood can be seen more in arid and semi-arid regions of the world. About 100 to 200 million people live in this way. It is the main

basis of the livelihood of nomads in the Middle East based on traditional activity in the livestock sector in such a way that it is the main capital of livestock nomads. Animal husbandry is the most sustainable food system on the planet, which has provided the activity of about 500 million people in an area of more than a quarter of the earth's surface. The nomadic way of life has many ecological,

*Corresponding Author.

Email Addresses: D.Jamini@uok.ac.ir (D. Jamini), Amindehghani96@yahoo.com (A. Dehghani).

To cite this article:

Jamini, D., Dehghani, A. (2023). Identifying the economic and social capacities of the nomadic community of western Iran (case study: Ravansar County). *Journal of Geographical Studies of Mountainous Areas*, 4 (15), 1-20.

Doi:10.52547/gsma.4.3.1

economic and socio-cultural capacities according to the region where it is formed. In Iran, the nomadic community often live in mountainous areas and their awareness and knowledge of local and regional geographical conditions is at a high level. They are mentioned as a symbol of the ancient lifestyle and cultural heritage, and the nomadic livestock as the genetic reserve of the country's livestock.

2. Methodology

According to the presented divisions of research types, the present study is an applied research in terms of purpose and a descriptive-analytical research in terms of methodology. To collect the required information and data, a combination of documentary and field methods (field collection through questionnaires) has been used. The statistical population of the research consists of 319 people from the semi-nomadic nomads of Ravansar county (including the semi-nomadic nomads of Badrabad, Benavach, Kani Khazran, Benchale, Kharajian, De Laili, Qalayan, Mehrgan and Gorgidar villages) and considering the problems of conducting the census (difficult access to all the nomads, unwillingness of some of them to conduct interviews, etc.) and also by observing the minimum sample in field research, 150 people from the mentioned community were considered as a sample. The main research tool for collecting field data is a questionnaire whose validity has been confirmed by obtaining and applying the opinions of university professors and researchers who are experts on nomadic society. To check the reliability of the questionnaire, the pre-test technique was used with the number of 30 questionnaires. The calculated Cronbach's alpha coefficient was an indicator of the reliability of the instrument used.

3. Results

In this part of the research, frequency distribution table has been used for general knowledge about the status of economic and social capacities of semi-nomadic nomads. The results show that according to 4% of the respondents, the economic

and social capacities of semi-nomadic nomads are at very weak and weak levels, and 25.3% believed that these capacities are at an average level. Also, 70.7% believed that the economic and social capacities of semi-nomadic nomads are at high and very high levels. In total, the results show that most of the respondents believed that the way of life, livelihood and activity of the nomadic community has significant economic and social capacities. In the meantime, identifying these capacities in the form of key factors is an important matter that has been addressed in the following. The results of the research showed that six key factors have been identified as the most important economic and social capacities of the nomadic community and in total they were able to explain about 64% of the variance of the dependent variable. Among these, the three most important factors are: income generation and business boom (12.289 percent), diversification of economic activity (10.765 percent) and strengthening of social capital (10.667 percent). The results of the analysis of variance test showed that the F statistic with a value of 82.598 was significant at the 0.95 percent confidence level and there is a significant difference between nomadic communities in terms of economic and social capacities. The results of Duncan's test showed that the nomadic community belonging to the two villages of Badrabad and Gargidar have the highest and lowest economic and social capacity, respectively, with an average rank of 4.657 and 3.55.

4. Discussion

In order to optimally exploit the capabilities of the nomadic community, policies and planning should be in accordance with the capacities of the nomadic community. Therefore, identifying the different capacities of nomadic communities in different biological realms is essential for their sustainable development. The results of the current research, which was conducted with the main purpose of identifying the economic and social capacities of the nomadic community in Ravansar County, showed that the nomadic community believed that the economic and social variables related to the way of living and the environmental resources used by them are in a suitable state.

5. Conclusion

The optimal and sustainable use of the economic and social capacities of the nomadic community depends on the all-round and effective support of the nomadic community in various dimensions. Among these supports, the following can be mentioned: writing down the indigenous knowledge of the nomads in various fields and teaching it to new ranchers, Construction of nomadic tourism Eco camps, Teaching new methods of job creation and entrepreneurship, Livestock breeding and the use of polygamous livestock species, Teaching new ways of marketing and processing livestock products, Guaranteed

purchase of products at reasonable prices, Construction of water reservoirs and drinking fountains in pasture areas, Allocating bank credits to purchase the equipment needed to transport water to pasture areas, Considering the effective subsidy for providing animal feed and fodder, especially in the winter season, Providing the necessary platform to access the veterinarian and Covering the nomadic community with insurance.

Acknowledgments

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

دانشگاه لرستان

شاپای الکترونیکی: ۲۳۲۵-۲۷۱۷

فصلنامه مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی

http://www.gsma.lu.ac.ir

مقاله پژوهشی

شناسایی ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایری غرب ایران (مطالعه موردی: شهرستان روانسر)

داود جمینی*؛ امین دهقانی^۲

* استادیار، ژئومورفولوژی، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران (پژوهشگر پاره وقت پژوهشکده کردستان شناسی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران).

^۲ استادیار، جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه جیرفت، جیرفت، ایران.

اطلاعات مقاله

دریافت مقاله:

۱۴۰۱/۱۲/۲۶

پذیرش نهایی:

۱۴۰۲/۰۳/۰۴

تاریخ انتشار:

۱۴۰۲/۰۹/۱۵

چکیده

جامعه عشایر علی‌رغم محدودیت‌ها و محرومیت‌های متعدد، نقش کلیدی را در تأمین مواد اولیه مورد نیاز جوامع شهری و روستایی ایفا می‌کنند. پرورش دام، تولید صنایع دستی، حفاظت و حراست از مرزها، تنها بخشی از توانمندی‌های این قشر تلاشگر است. با توجه به بنیان‌های جغرافیایی حاکم بر کشور، میان مناطق مختلف به لحاظ ظرفیت‌های جامعه عشایری تمایزات فراوانی وجود دارد. بهره‌مندی از توانمندی‌های جامعه عشایر، در گرو شناسایی ظرفیت‌های آن‌ها در نواحی مختلف است. از این‌رو هدف اصلی پژوهش کمی و کاربردی حاضر که با ترکیبی از روش‌های توصیفی - تحلیلی انجام گرفته است، شناسایی ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایر شهرستان روانسر است. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی عشایر شهرستان روانسر است که از میان آن‌ها ۱۵۰ نفر به‌عنوان نمونه آماری در نظر گرفته شده‌اند. داده‌های میدانی، از طریق پرسشنامه جمع‌آوری گردید که روایی و پایایی آن تأیید شده است. جهت تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده از جدول توزیع فراوانی، تکنیک تحلیل عاملی اکتشافی و آزمون تحلیل واریانس و تست دانکن در نرم‌افزار SPSS استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد شش عامل کلیدی به‌عنوان مهم‌ترین ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایر شناسایی شده‌اند و در مجموع توانسته‌اند حدود ۶۴ درصد واریانس متغیر وابسته را تبیین نمایند. در این میان سه عامل مهم‌تر عبارت‌اند از: رونق درآمدزایی و کسب و کار (۱۲/۲۸۹ درصد)، متنوع‌سازی فعالیت اقتصادی (۱۰/۷۶۵ درصد) و تقویت سرمایه اجتماعی (۱۰/۶۶۷ درصد). نتایج آزمون تحلیل واریانس نشان داد آماره F با مقدار ۸۲/۵۹۸ در سطح ۰/۹۵ درصد اطمینان معنادار بوده و تفاوت معناداری میان جوامع عشایری به لحاظ ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی وجود دارد. نتایج آزمون دانکن نشان داد جامعه عشایری دو روستای بدرآباد و گرگیدر به‌ترتیب با میانگین رتبه‌ای ۴/۶۵۷ و ۳/۵۵ دارای بیشترین و کم‌ترین ظرفیت اقتصادی و اجتماعی هستند.

* نویسنده مسئول:

پست الکترونیک نویسنده‌گان: D.Jamini@uok.ac.ir (د، جمینی)، Amindehghani96@yahoo.com (ا، دهقانی).

نحوه استنادی به مقاله: جمینی، داود، دهقانی، امین (۱۴۰۲). شناسایی ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایری غرب ایران (مطالعه موردی: شهرستان روانسر). فصلنامه مطالعات جغرافیایی مناطق کوهستانی.

سال چهارم، شماره ۳ (۱۵)، صص ۲۰-۱.

۱. مقدمه

قرمز، مالکیت ۵۶۰ هزار هکتار از راضی کشاورزی (آبی و دیم) و به‌ویژه استقرار در ۹۶۳ هزار کیلومتر مربع از فضای جغرافیایی کشور، بخشی از ظرفیت‌های جامعه عشایری ایران به حساب می‌آید (Rezaee, 2019: 2-3). در بیان اهمیت جامعه عشایری ایران ذکر این نکته کافی است که سهم این قشر تلاشگر در نظام تولیدی کشور بیش از ۱۰ برابر جمعیت‌شان به‌ویژه در تولید مواد گوشتی و سایر فرآورده‌های دامی است (Seidaii, 2009: 154).

با این وجود بررسی‌ها نشان می‌دهد تغییر و تحولات فزاینده قرن ۲۱ مانند روند سریع جهانی شدن و رشد شتابان شهرنشینی، تغییرات اقلیمی و اثرات شدید آن‌ها بر محیطی زیست، تداوم زندگی جامعه عشایری را با ابهامات زیادی مواجه ساخته است (Drees et al., 2022: 482) و ظرفیت‌های جوامع عشایری را به دشت کاهش می‌دهد (Pei et al., 2019: 36). در کشورمان نیز علاوه بر موارد فوق، جامعه عشایری با معضلات و چالش‌های متعددی (Ziaee et al., 2021: 12) مانند سطح درآمدی پائین، عدم اشتغال به فعالیت‌های مختلف اقتصادی به غیر از دامپروری، توسعه کم زیرساخت‌ها، کاهش جمعیت، عدم وجود سیاست توسعه اقتصادی مشخص (Nemati et al., 2022: 11)، نبود فرصت‌های اقتصادی، مشکلات فرهنگی، زیست‌محیطی، شکست پیوندهای اجتماعی، فروپاشی نظام ایلی و مهاجرت (Mirvahedi & Esfandiari, 2017: 64)، کاهش تولید علوفه، تخریب مرتع (Ghazali & Zibaei, 2018: 90)، مخاطرات محیطی (Jamini et al, 2023: 119) و ... مواجه هستند. کم‌توجهی به جامعه عشایر کشور تا حدی است که در سند چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور، اسمی از جامعه عشایری برده نشده است. با این وجود در سند مذکور مفاهیم و عباراتی (مانند عدالت اجتماعی، بهره‌مندی از امنیت اجتماعی، ارتقاء نسبی سطح درآمد سرانه و رسیدن به اشتغال کامل، برخوردار از سلامت، رفاه و سطح قابل قبول امنیت

شیوه زندگی عشایری یکی از اولین شکل‌های حیات اجتماعی است که با پشت سر گذاشتن سلسله فراز و فرودهای تاریخی تا به امروز استمرار یافته است (Rezaee, 2019: 2). این شیوه از معیشت بیشتر در مناطق خشک و نیمه خشک جهان دیده می‌شود. در دنیا حدود ۱۰۰ تا ۲۰۰ میلیون نفر از این طریق زندگی می‌کنند (Habibyan & Barani, 2019: 809). بنیان اصلی معیشت عشایر در خاورمیانه مبتنی بر فعالیت سنتی در بخش دامداری است (Ghazali & Zibaei, 2018: 90) به گونه‌ای که، سرمایه اصلی کوچ‌نشینان دامداری است (Shakoor et al., 2016: 204). دامداری پایدارترین سیستم غذایی روی کره زمین است که در مساحتی با بیش از یک چهارم سطح زمین، زمینه فعالیت حدود ۵۰۰ میلیون نفر را فراهم نموده است (Byambaa & de Vries, 2020: 39).

شیوه زندگی کوچ‌نشینی متناسب با منطقه‌ای که در آن شکل گرفته است از ظرفیت‌های متعدد اکولوژیکی، اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی برخوردار است (Rokneddin Eftekari et al, 2021: 716). در ایران جامعه عشایری اغلب در مناطق کوهستانی زندگی می‌کنند و میزان آگاهی و دانش آن‌ها به شرایط جغرافیای محلی و منطقه‌ای در سطح بالایی قرار دارد (Aftab et al, 2017: 90) و از آن‌ها به‌عنوان نماد سبک زندگی باستانی و میراث فرهنگی و از دام عشایر به‌عنوان ذخیره ژنتیکی دام کشور یاد می‌شود (Pakrah et al., 2020: 962). این جامعه تلاشگر نقش مهمی در فعالیت‌های اقتصادی و تولیدی دارد. جامعه عشایری کشورمان با ۱۱۱۵۰۴۱ نفر جمعیت (حدود ۱/۴ درصد جمعیت کشور)، در اختیار داشتن ۶۳ میلیون دام سبک (۲۹ درصد کل دام سبک ایران) (Statistical Centre of Iran, 2022)، تولید ۸/۱ درصد شیر و ۳۵ درصد صنایع دستی کشور (Shakoor et al., 2016: 204)، تولید ۲۰ درصد از گوشت

(روستاهاى بدرآباد، بناوچ، كانی خضران، بنچله، خراجیان، ده لیلی، قلاين، مهرگان و گرگیدر) دارای سابقه طولانی تری بوده و در حال حاضر نیز تداوم دارد. تداوم شیوه کوچ‌نشینی در شهرستان روانسر ناشی از ظرفیت‌هایی است که جامعه عشایری از بهره‌مند هستند. با توجه به تفاوت مکانی میان فضاهاى جغرافیایی و لزوم سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی متناسب با این فضاها، شناسایی ظرفیت‌های جامعه عشایری شهرستان روانسر امر مهمی است که باید مورد توجه محققان و پژوهشگران قرار گیرد. بنابراین این سوال‌های اصلی که محققان در این مطالعه به دنبال پاسخگویی به آن‌ها هستند عبارت‌اند از: — مهم‌ترین ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایر شهرستان روانسر کدامند؟ - آیا میان جوامع عشایر کوچنده به لحاظ ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی اختلاف مکانی وجود دارد؟

زندگی عشایری و شیوه کوچ‌نشینی به عنوان اولین نظام اجتماعی جامعه بشری، نقش به‌سزایی را در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مناطق مختلف ایفا می‌کنند (Jamshidi et al., 2014: 84). کشورمان به دلیل وسعت قلمرو و تنوع شرایط جغرافیایی حاکم بر آن، از مستعدترین مناطق پرورش نژادهای مختلفی دامی است به همین دلیل شواهدی وجود دارد که از حدود ۸ هزار سال قبل، دامداری به ویژه کوچ‌نشینی در کشورمان رایج بوده است (Fallhtabar, 2016: 102). جامعه عشایری که زندگی آن‌ها متکی بر پرورش دام باشد، درای یک نظام تولید مبتنی بر زمین هستند که طی آن، گله‌ها به طور گسترده در مراتع جابجا می‌شوند (Byambaa & de Vries, 2020: 39).

به لحاظ مفهومی کلمه "کوچ‌نشین" برای تغییر مسیر و تغییر یک مفهوم (مانند یک قبیله یا گروه عشایری) در سراسر چشم انداز اجتماعی در نظر گرفته شده است و مرزهای این قبیله در طول زمان تغییر می‌کند (Greene, 2020: 11). جامعه عشایر کوچنده، جامعه‌ای است با ساختار ایلی که زندگی مردم آن مبتنی

غذایی) وجود دارند که به صورت غیرمستقیم به جامعه عشایر مربوط می‌شوند (Seidaii, 2009: 157). مجموعه این عوامل دست به دست هم داده‌اند و شیوه زندگی کوچ‌نشینی در ایران را به سمت زوال و نابودی سوق می‌دهند (Shakoor et al., 2016: 204). همان‌طور که عنوان شده این در حالی است جامعه عشایر کشور، از ظرفیت‌ها و منابع بالقوه و بالفعل متعددی برخوردار هستند (Ansari et al., 2019: 295)، بنابراین تدارک برنامه‌های کاربردی و اجرایی متناسب با ظرفیت‌های جامعه عشایری از ضروریاتی است که باید مورد توجه برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران توسعه قرار گیرد (Mohammadi et al., 2017: 29). در میان گونه‌های مختلف شیوه زیست جامعه عشایری، نیمه کوچ‌نشینی یکی از مهم‌ترین این گونه‌ها است. این شیوه در مناطقی رواج دارد که کشاورزی در خدمت فراهم کردن غلات برای انسان و علوفه مورد نیاز دام‌ها است و شرایط جغرافیایی و آب و هوایی آنچنان متنوع است که دام‌ها در طول تمام سال علوفه تغذیه‌ای خود را در یک فضای محدود بدست می‌آورند، بنابراین نیازی به کوچ‌های بلند احساس نمی‌شود (Moradi et al., 2018: 42). با توجه به مطالب عنوان شده بخشی از جامعه عشایر را که برای مدتی از سال اقدام به کوچ می‌نمایند را می‌توان نیمه کوچ‌نشین نام نهاد.

شهرستان روانسر به‌عنوان یکی از شهرستان‌های استان کرمانشاه، به واسطه قرار گرفتن در دامنه رشته کوه زاگرس (کوه شاهو و شاخ شکن) از شرایط اقلیمی مساعدی جهت کوچ ساکنان برخوردار است. مراتع انبوه و متراکم، اشتغال بخش قابل توجهی از جامعه روستایی به فعالیت در بخش دامداری و سابقه دیرینه کوچ در میان آن‌ها، از دلایل عمده‌ای هستند که شیوه معیشت نیمه کوچ‌نشینی در میان بخشی از اهالی این محدوده جغرافیایی تداوم داشته باشد. لازم به ذکر است در حال حاضر شیوه معیشت نیمه کوچ‌نشینی در میان ساکنان ۹ روستای شهرستان روانسر

طبیعی، برخورداری از فرهنگ تلاش و سخت کوشی. [Karimian et al \(2015\)](#) در مطالعه‌ای به بررسی و تحلیل ظرفیت استفاده از دانش بومی عشایر در راستای مدیریت بهینه اکوسیستم های طبیعی در میان عشایر بویراحمد پرداخته‌اند. نتایج نشان داد دانش بومی این قابلیت را دارد که در عرصه‌های مختلف معیشت جامعه عشایر و حفاظت از اکوسیستم های طبیعی نقش موثری داشته باشد. [Heydari & Saeedi Gharaghani \(2015\)](#) در مطالعه‌ای اقدام به بررسی دانش بومی خبرگان عشایر نیمه کوچنده البرز شمالی در مراتع ییلاقی دامنه جنوبی کوه دماوند نموده‌اند. نتایج نشان داد دانش بومی و تجربه شبانان می‌تواند در افزایش زمینه موفقیت طرح‌های مرتع‌داری موثر باشد. نتایج مطالعه [Mirvahedi & Esfandiari \(2017\)](#) با هدف بررسی پتانسیل کارآفرینی گردشگری فرهنگی در جامعه عشایر قشقایی نشان داد تمامی ابعاد معیشت عشایری دارای پتانسیل کارآفرینی گردشگری هستند. نتایج پژوهش [Aftab et al \(2017\)](#) با هدف واکاوی ظرفیت‌های اجتماعی عشایری استان آذربایجان غربی در ایجاد امنیت مرزها نشان داد میان ظرفیت‌های اجتماعی جامعه عشایر مانند تعامل، همکاری، اعتماد، خوداتکایی و ... برقراری امنیت در مرزها ارتباط آماری مثبت و معنی‌داری وجود دارد. نتایج مطالعه [Alavizade & Olfati \(2019\)](#) در خصوص وضعیت سرمایه اجتماعی در جامعه عشایری شهرستان چرداول واقع در استان ایلام نشان داد سرمایه اجتماعی و زیربخش‌های آن (اعتماد، انسجام و مشارکت اجتماعی) یکی از مهم‌ترین ظرفیت‌های جامعه عشایری در محدوده مورد مطالعه است و نیاز است به توسعه آن توجه بیشتری معطوف گردد. نتایج مطالعه [Pakrah et al \(2020\)](#) در خصوص نقاط قوت جامعه عشایری در ایران نشان داد در اختیار داشتن حدود یک چهارم دام کشور (توام با تنوع نژادی)، دانش بومی و مهارت در امور دام و مرتع و مزیت نسبی آنها در تولید دام سالم و

بر کوچ است و با توجه به شرایط اقلیمی و طبیعی با بهره‌برداری از منابع طبیعی برای دام‌های خود اتکای معاش آنها بر پایه دامداری بنا شده است. این شیوه زندگی، از بهترین شیوه‌های تولید و بهره‌برداری از منابع طبیعی و ضامن حفظ محیط زیست و منابع پایه به شمار می‌آید ([Statistical Centre of Iran, 2022](#)). شیوه زندگی عشایری دارای انواع مختلفی است. نیمه کوچ‌نشینی یکی از مهم‌ترین شیوه‌های معیشت جامعه عشایری است که در آن عشایر علاوه بر دامداری به کار زراعت نیز می‌پردازند. در این شیوه از زندگی، اهمیت زراعت در حد دامداری و در مواردی حتی بیشتر از آن است. در شیوه نیمه کوچ‌نشینی، میزان جابجایی و به عبارتی مسیر کوچ، حداکثر تا فاصله حدود ۲۰ تا ۵۰ کیلومتر است. به همین دلیل با یک نظام پیچیده کوچ‌نشینی تا حد زیادی متفاوت است ([Moradi et al., 2018: 42](#)). در هر صورت جامعه عشایری دارای ظرفیت‌های متعدد اقتصادی و اجتماعی هستند ([Nemati et al., 2022: 11](#))، و با توجه به برخورداری جامعه عشایری از ظرفیت‌های مختلف، انجام مطالعات مرتبط با جامعه عشایری در راستای تدوین برنامه‌های توسعه‌ای برای این قشر از جامعه، می‌تواند در روند توسعه پایدار کشور و جامعه عشایری موثر باشد ([Aftab et al, 2017: 90-91](#)). با توجه به اهمیت جامعه عشایری در روند توسعه مناطق مختلف، در خصوص ظرفیت‌های آنها مطالعاتی انجام گرفته است که در ادامه به نتایج چند مطالعه مهم پرداخته شده است.

نتایج مطالعه [Seidaii \(2009\)](#) در خصوص چشم‌انداز جامعه عشایری ایران در افق ۲۰ ساله آتی نشان داد از مهم‌ترین ظرفیت‌های جامعه عشایری می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: حفاظت و حراست از مرزها، تأمین مواد پروتئینی، به ویژه گوشت قرمز و سایر فرآورده‌های دامی، تولیدات زراعی و باغی، تولید صنایع دستی، برخورداری از دانش همزیستی و سازگاری با طبیعت، قلمرو زیستی گسترده با چشم‌اندازهای متنوع و جذاب

عشایری مغولستان نشان داد بهره‌مندی از مراتع و اراضی زراعی، تولید گوشت، شیر، پوست، پشم، پیوندهای عاطفی و برخورداری از دانش بومی، از ظرفیت‌های عشایر این کشور هستند.

بررسی مبانی نظری و ادبیات پژوهش نشان می‌دهد جوامع عشایری علی‌رغم شباهت‌ها و تفاوت‌هایی که با هم دارند، از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های متعددی برخوردار هستند که استفاده بهینه از آن‌ها، ضمن توسعه پایدار جامعه عشایری می‌تواند در توسعه محلی، منطقه‌ای و حتی ملی موثر باشد. با این وجود در کشورمان علی‌رغم جایگاه بسیار مهم جامعه عشایری، مطالعه‌ای که به صورت تخصصی به بررسی و تحلیل ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایری پرداخته باشد، انجام نگرفته است و در این زمینه خلأ مطالعاتی وجود دارد. از این جهت مطالعه حاضر دارای نوآوری است و می‌تواند مبنایی برای مطالعات آینده باشد.

۲. روش تحقیق

با توجه به تقسیم‌بندی‌های ارائه شده از انواع پژوهش‌ها مطالعه حاضر به لحاظ هدف از نوع تحقیقات کاربردی و به لحاظ روش شناختی، از نوع تحقیقات توصیفی — تحلیلی است. برای گردآوری اطلاعات و داده‌های مورد نیاز، از ترکیبی از روش‌های اسنادی و میدانی (برداشت میدانی از طریق پرسشنامه) استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش را ۳۱۹ نفر از عشایر نیمه‌کوچنده شهرستان روانسر (شامل عشایر نیمه کوچنده روستاهای بدرآباد، بناوچ، کانی خضران، بنچله، خراجیان، ده لیلی، قلاین، مهرگان و گرگیدر) تشکیل می‌دهد و با توجه مشکلات انجام سرشماری (دسترسی دشوار به تمامی کوچ‌نشینان، عدم تمایل بعضی از آن‌ها به انجام مصاحبه و ...) و همچنین رعایت حداقل نمونه در پژوهش‌های میدانی، ۱۵۰ نفر از جامعه مذکور به عنوان نمونه آماری در نظر گرفته شد. ابزار اصلی پژوهش برای گردآوری داده‌های میدانی، پرسشنامه است که روایی آن با اخذ و اعمال نظرات اساتید دانشگاهی و پژوهشگرانی

محصولات پروتئینی و برخی صنایع دستی، نقش و حضور پررنگ زنان در تمامی جوانب زندگی جامعه عشایر، ساختار فرهنگی با ارزش‌های اصیل، وجود حس همکاری، تعهد و مشارکت، حفاظت از ارزش‌های اصیل ملی — محلی محافظت، ایفای نقش کلیدی در تأمین امنیت مناطق مرزی و حاشیه‌ای، بهره‌مندی از تعداد قابل توجهی از نیروی جوان آماده فعالیت، تنها بخشی از نقاط قوت و ظرفیت‌های عشایر در ایران هستند.

نتایج پژوهش [Safari Ali Akbari \(2021\)](#) با هدف بررسی وضعیت و نقش جامعه عشایری غرب ایران در توسعه پایدار مرزهای نشان داد جامعه عشایری دارای نقش و ظرفیت‌های متنوعی از نظر اقتصادی، اجتماعی و سیاسی است و در حفظ و پایداری مرزهای کشور موثر هستند. [Afrakhteh & Shah Hosseini \(2021\)](#) در مطالعه‌ای در خصوص فنون سنتی عشایر سمنان و ارتباط آن با دانش فناورانه نشان دادند جامعه عشایری به لحاظ دانش بومی دارای ظرفیت قابل توجهی هستند و لازم است از دانش بومی به‌عنوان ذخایر دانایی، در توسعه فعالیت‌های مولد به عنوان زیر بنا و نقطه شروع تحولات علمی مورد استفاده قرار گیرد و جامعه از مواهب آن بهره‌مند گردد.

نتایج پایان‌نامه [Betre \(2022\)](#) در ارتباط با پتانسیل عشایر دیجیتال برای تغییر گردشگری جامعه محور و پایدار در کشورهای مختلف نشان داد در صورت حمایت بخش دولتی و برنامه‌ریزی منسجم و مشارکتی، جامعه عشایر با وجود اصالت‌های فرهنگی و جذابیت‌های متعدد، از پتانسیل بالایی جهت توسعه گردشگری برخوردار هستند. نتایج مطالعه [Taheri et al \(2022\)](#) در خصوص ظرفیت‌های عشایر ناحیه زاگرس نشان داد تولید حدود ۲۰ درصد تقاضای گوشت کشور، حفاظت از مرزها و تأمین امنیت، حفاظت و حراست از فرهنگی و دانش بومی، از ظرفیت‌های جامعه عشایر در محدوده مورد مطالعه هستند. نتایج پژوهش [Drees et al \(2022\)](#) در ارتباط با ظرفیت‌های جامعه

قسمتی لیکرت (بسیار کم = ۱، کم = ۲، متوسط = ۳، زیاد = ۴ و بسیار زیاد = ۵) سنجش شده است. برای توزیع پرسشنامه‌ها، از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای و با رعایت اصل تسهیم (نسبت به جمعیت عشایر هر روستا) استفاده شده است و در نهایت پرسشنامه‌ها به صورت کاملاً تصادفی توزیع و تکمیل شده‌اند (جدول ۲). برای تجزیه و تحلیل داده‌های از جدول توزیع فراوانی، تکنیک تحلیل عاملی اکتشافی، آزمون تحلیل واریانس و تست دانکن در نرم‌افزار SPSS استفاده شده است.

که در خصوص جامعه عشایر متخصص هستند، تأیید شده است. برای بررسی پایایی پرسشنامه از تکنیک پیش‌آزمون و با تعداد ۳۰ پرسشنامه استفاده شده است. ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شده، نشان‌دهنده پایایی ابزار مورد استفاده بوده است. پرسشنامه مورد استفاده در دو بخش اصلی طراحی شده است (جدول ۱). بخش اول آن به ویژگی‌های شخصی پاسخگویان (سن، تعداد دام، درآمد ماهیانه و ...) و بخش دوم آن، به متغیرهای مرتبط با ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی عشایر نیمه‌کوچنده اختصاص دارد. لازم به ذکر است این بخش از پرسشنامه در قالب طیف پنج

جدول ۱. توضیحات مربوط به ابزار جمع‌آوری داده‌های میدانی

بخش	عنوان	شرح	ضریب آلفای کرونباخ
اول	ویژگی‌های شخصی	سن، تعداد دام، درآمد ماهیانه، مالکیت زمین، داشتن شغل جانبی	-
دوم	متغیرهای مرتبط با ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی عشایر نیمه‌کوچنده	شامل متغیرهای: بستر مناسب برای توسعه گردشگری عشایر، کاهش مهاجرت جوانان از روستا، درآمدزایی قابل توجه، افزایش سطح ارتباط و تعامل با عشایر سایر روستاهای همجوار، تولید پشم، تولید عسل ارگانیک، شیوه مناسب زمان‌بندی کوچ و شیوه چرای دام در مراتع، تولید گوشت، توانایی به‌کارگیری نیروی کار با شرایط مختلف (سن و سطح مهارت مختلف)، امکان فعالیت در بخش تولید گیاهان دارویی، شیوه‌های استفاده از گیاهان دارویی و خوراکی موجود در مراتع، هزینه پایین تأمین علوفه مورد نیاز دام، استفاده از نیروی کار زنان، افزایش سطح مشارکت در کارهای گروهی، شیوه برپایی چادر و احداث محل نگهداری دام، تولید فراورده‌های لبنی (روغن حیوانی، شیر، کشک و ...)، احیای آداب و رسوم محلی (موسیقی و آواز محلی، بازی‌های محلی و ...)، امکان فعالیت در تولید صنایع دستی، شیوه‌های سنتی تولید و نگهداری فراورده‌های دامی، روش نگهداری و استفاده از ذخایر برف جهت تأمین آب مورد نیاز و زودبازده بودن فعالیت دامداری	۰/۸۳۸

منبع: Seidaii, 2009; Karimian et al, 2015; Heydari & Saeedi Gharaghani, 2015; Mirvahedi & Esfandiari, 2017; Aftab et al, 2017; Alavizade & Olfati, 2019; Pakrah et al, 2020; Safari Ali Akbari, 2021; Afrakhteh & Shah Hosseini, 2021; Betre, 2022; Taheri et al, 2022 & Drees et al, 2022

جدول ۲. نحوه توزیع پرسشنامه‌ها در محدوده مورد مطالعه

روستا	تعداد خانوار روستایی	تعداد خانوار کوچنده	تعداد افراد کوچنده	نمونه تخصیص یافته
بدرآباد	۱۰۶	۶	۲۱	۱۰
بناوچ	۲۴	۳	۸	۴
کانی خضران	۲۵	۲	۵	۳
بنچله	۱۶۴	۳۴	۱۱۴	۵۳

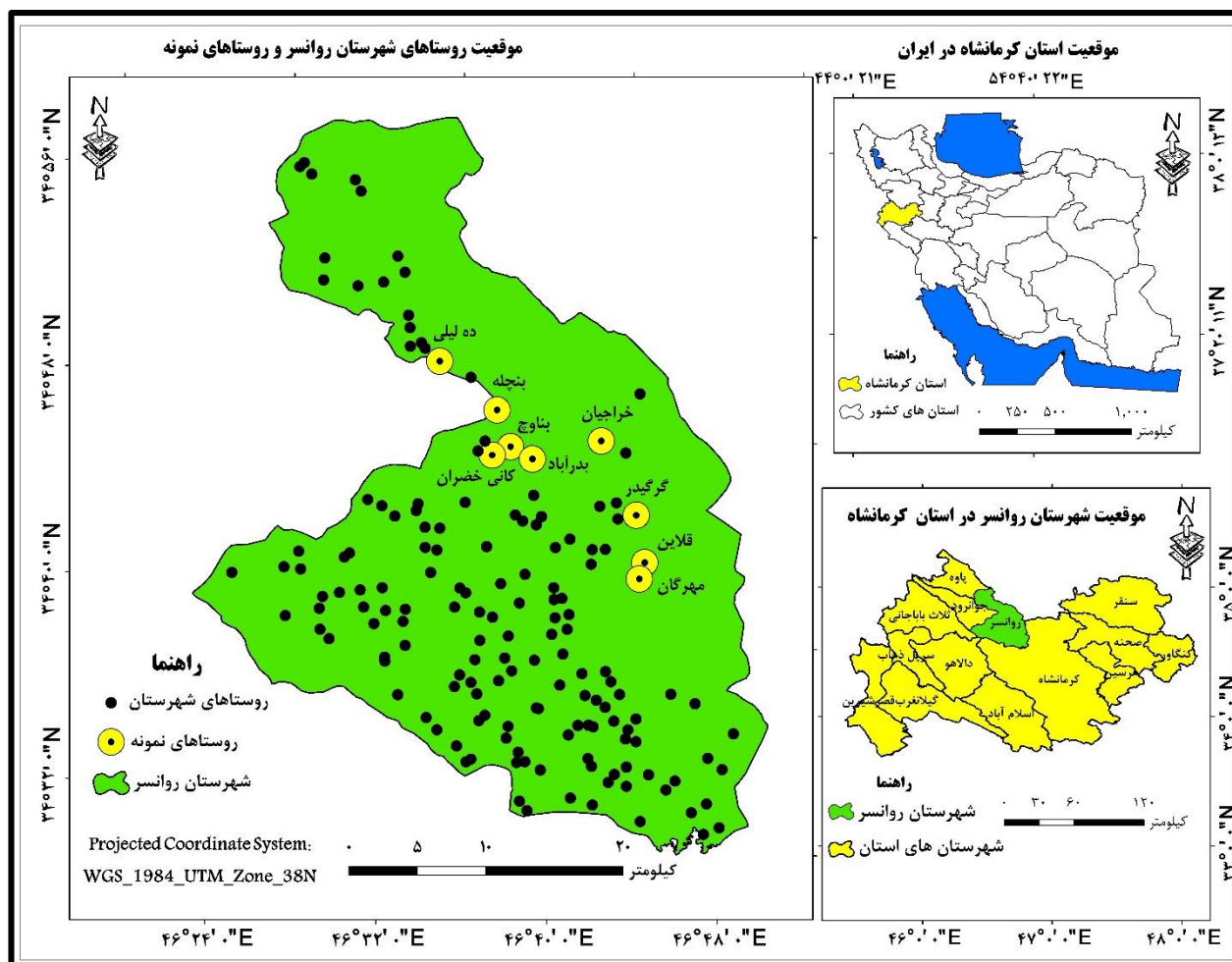
۹	۲۰	۸	۵۶۴	۱۴۷	خراجیان
۴۰	۸۵	۲۳	۳۴۴	۸۹	ده لیلی
۸	۱۷	۸	۱۷۵	۴۴	قلاین
۷	۱۴	۷	۱۸۳	۴۲	مهرگان
۱۶	۳۵	۱۶	۲۲۱	۶۲	گرگیدر
۱۵۰	۳۱۹	۱۰۷	۲۵۹۸	۷۰۳	مجموع

منبع: Research findings (2023)

روستاهای شهرستان روانسر به ویژه جامعه روستایی ساکن در دامنه کوه شاهو، در چند ماه از سال (اردیبهشت تا تیرماه) جهت تأمین مرتع مورد نیاز دام‌هایشان اقدام به کوچ می‌نمایند و به نوعی عشایر نیمه کوچنده هستند. لازم به ذکر است این سنت دیرینه در دهه‌های گذشته به شدت کاهش یافته است و در حال حاضر تعداد اندکی از روستایان اقدام به کوچ می‌نمایند. در حال حاضر در میان جامعه روستایی ساکن در شهرستان روانسر ساکنان ۹ روستای بدرآباد، بناوچ، کانی خضران، بنچله، خراجیان، ده لیلی، قلاین، مهرگان و گرگیدر هر سال اقدام به کوچ نموده و ضمن ابقای سنت دیرینه کوچ‌نشینی، از مراتع غنی موجود در محدوده‌های عرفی خود جهت تأمین علوفه دام‌هایشان استفاده می‌نمایند. در شکل زیر موقعیت روستاهای مذکور در میان روستاهای شهرستان روانسر نمایش داده شده است (شکل ۱).

۱.۲. معرفی محدوده مورد مطالعه

شهرستان روانسر با ۸۵۳۴۲ نفر جمعیت، به‌عنوان یکی از شهرستان‌های استان کرمانشاه در مختصات ۴۶ درجه و ۲۱ دقیقه تا ۴۶ درجه و ۴۹ دقیقه طول شرقی و عرض شمالی ۳۴ دقیقه و ۳۱ درجه تا ۳۴ درجه و ۵۹ دقیقه قرار گرفته است. از جمعیت کل این شهرستان ۱۹۵۴۶ نفر (معادل ۲۲/۹ درصد جمعیت شهرستان) در نقاط روستایی ساکن هستند. مساحت این شهرستان ۱۱۲۵ کیلومتر مربع است و تعداد روستاهای دارای سکنه آن، ۱۳۵ نقطه روستایی است (سالنامه آماری استان کرمانشاه، ۱۳۹۹). به‌واسطه موقعیت جغرافیایی این شهرستان، تعداد قابل توجهی از جمعیت روستایی شهرستان روانسر، در بخش کشاورزی (به‌ویژه دامداری و زراعت) مشغول به فعالیت هستند. در این میان ساکنان بعضی از

شکل ۱. موقعیت روستاهای هدف در شهرستان روانسر در استان کرمانشاه و ایران

منبع: Management and Planning Organization of Kermanshah Province, 2022

۳. یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی

بررسی ویژگی‌های فردی پاسخگویان نشان می‌دهد میانگین سنی آن‌ها ۴۴/۶ سال بوده و در میان آن‌ها جوان‌ترین و مسن‌ترین پاسخگو، به ترتیب ۲۰ سال و ۶۶ سال سن داشته‌اند. در ارتباط با تعداد دام تحت مالکیت افراد مورد مطالعه نتایج نشان داد میانگین محاسبه شده ۱۱۶/۳ رأس بوده است. در ارتباط با درآمد ماهیانه پاسخگویان، نتایج نشان داد میانگین محاسبه شده ۷/۳ میلیون تومان در ماه بوده است و میزان درآمد ماهیانه کم‌درآمدترین و پردرآمدترین شخص به ترتیب ۴ میلیون و ۱۵ میلیون تومان بوده است. بررسی وضعیت شغل برخورداران از شغل جانبی در میان پاسخگویان نشان داد حدود ۹۵ درصد آن‌ها دارای شغل فرعی هستند و در کنار

فعالیت در بخش دامداری، در مشاغل دیگری از جمله زراعت و باغداری مشغول به فعالیت هستند. نتایج در خصوص میزان مالکیت اراضی در میان افراد مورد مطالعه نشان داد میانگین محاسبه شده ۲/۴۵ هکتار بوده است.

بررسی وضعیت ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی عشایر نیمه-کوچنده

در این بخش از پژوهش برای آگاهی کلی در مورد وضعیت ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی عشایر نیمه‌کوچنده از جدول توزیع فراوانی استفاده شده است (جدول ۳). نتایج نشان می‌دهد از نظر ۴ درصد پاسخگویان ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی عشایر نیمه‌کوچنده در سطوح بسیار ضعیف و ضعیف و ۲۵/۳ درصد اعتقاد داشته‌اند این ظرفیت‌ها در سطح متوسط قرار دارد. همچنین ۷۰/۷ درصد اعتقاد داشته‌اند

اجتماعی قابل توجهی است. در این میان شناسایی این ظرفیت‌ها در قالب عوامل کلیدی، امر مهمی است که در ادامه به آن پرداخته شده است.

ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی عشایر نیمه‌کوچنده در سطوح زیاد و بسیار زیاد قرار دارد. در مجموع نتایج نشان می‌دهد اکثر پاسخگویان معتقد بوده‌اند که نحوه زیست، معیشت و فعالیت جامعه عشایر، دارای ظرفیت‌های اقتصادی و

جدول ۳. بررسی وضعیت کلی ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی عشایر نیمه‌کوچنده

سطح	فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
بسیار ضعیف	۳	۲	۲
ضعیف	۳	۲	۴
متوسط	۳۸	۲۵/۳	۲۹/۳
زیاد	۸۷	۵۸	۸۷/۳
بسیار زیاد	۱۹	۱۲/۷	۱۰۰
جمع کل	۱۵۰	۱۰۰	-

منبع: (2023) Research findings

یافته‌های تحلیلی - استنباطی

شناسایی مهم‌ترین ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی عشایر نیمه‌کوچنده

تکنیک تحلیل عاملی یکی از پرکاربردترین روش‌های شناسایی عوامل کلیدی نهفته در میان متغیرهای مختلف و متعدد است. به همین دلیل در پژوهش حاضر برای شناسایی مهم‌ترین ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایر، همه متغیرهای مورد بررسی با استفاده از این تکنیک مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. نتایج اولیه آزمون نشان داد مقدار حاصل شده برای آماره KMO، ۰/۷۳ بوده است و همچنین مقدار محاسبه شده برای آماره بارتلت ۱۲۳۵ بوده است که در سطح

خطای کوچکتر از ۰/۰۱ معنادار می‌باشد. در مجموع نتایج حاصل شده برای دو آماره مذکور نشانگر مناسب بودن داده‌های گردآوری شده برای تحلیل عاملی اکتشافی هستند. نتایج تحلیل عاملی اکتشافی نشان می‌دهد (جدول ۴) ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایر در شش عامل کلیدی خلاصه شده‌اند و ۶۴/۴۱۵ درصد واریانس متغیر وابسته را تبیین کرده‌اند. عوامل شناسایی به ترتیب درصد واریانس مقدار ویژه عبارت‌اند از: عامل اول (۱۲/۲۸۹ درصد)، عامل دوم (۱۰/۷۶۵ درصد)، عامل سوم (۱۰/۶۶۷ درصد)، عامل چهارم (۱۰/۳۶۷ درصد)، عامل پنجم (۱۰/۳۴۵ درصد) و عامل ششم (۹/۹۸۲ درصد).

جدول ۴. خلاصه‌سازی متغیرهای مرتبط با ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی عشایر نیمه‌کوچنده در قالب چند عامل کلیدی

عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد تجمعی واریانس
اول	۲/۵۸۱	۱۲/۲۸۹	۲/۲۸۹
دوم	۲/۲۶۱	۱۰/۷۶۵	۲۳/۰۵۴
سوم	۲/۲۴	۱۰/۶۶۷	۳۳/۷۲۱
چهارم	۲/۱۷۷	۱۰/۳۶۷	۴۴/۰۸۸
پنجم	۲/۱۷۲	۱۰/۳۴۵	۵۴/۴۳۳
ششم	۲/۰۹۶	۹/۹۸۲	۶۴/۴۱۵

منبع: (2023) Research findings

نام‌گذاری عامل‌های شش‌گانه شناسایی شده

لازم به ذکر است در این مطالعه از روش وریماکس برای چرخش عامل‌ها استفاده شده است و متغیرهایی معنادار فرض شده‌اند که بار عاملی آن‌ها از ۰/۵۰ بزرگ‌تر بوده است (جدول ۵). بر این اساس با توجه به مفهوم کلی متغیرهای قرار گرفته در هر عامل، برای آن‌ها عنوان مناسب انتخاب شده است. لازم به ذکر است در ماتریس متغیرهای دوران یافته سه متغیر کاهش مهاجرت جوانان از روستا، امکان فعالیت در تولید صنایع دستی و تولید پشم حذف شده‌اند و در میان متغیرهای واقع شده در عوامل نهایی، قرار نگرفته‌اند.

عامل اول: نتایج نشان می‌دهد (جدول ۵) در عامل اول چهار متغیر در آمدزایی قابل توجه، زودبازده بودن فعالیت دامداری، توانایی به کارگیری نیروی کار با شرایط مختلف (سن و سطح مهارت مختلف) و هزینه پایین تأمین علوفه مورد نیاز دام قرار گرفته‌اند و این متغیرها در مجموع ۱۲/۲۸۹ درصد از واریانس ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایر را تبیین کرده‌اند. با توجه به ماهیت و مفهوم متغیرهای مذکور، عامل اول رونق در آمدزایی و کسب و کار نام‌گذاری شد.

عامل دوم: با توجه به نتایج حاصل شده امکان فعالیت در بخش تولید گیاهان دارویی، بستر مناسب برای توسعه گردشگری عشایر و استفاده از نیروی کار زنان سه متغیری هستند که با تبیین ۱۰/۷۶۵ درصد واریانس متغیر وابسته، در عامل دوم واقع شده‌اند. از آنجایی مفهوم کلی این متغیرهای بر تنوع فعالیت اقتصادی ناشی از فعالیت در میان جامعه عشایری دلالت دارد، عامل دوم متنوع‌سازی فعالیت اقتصادی نام‌گذاری شد.

عامل سوم: در این عامل دو متغیر افزایش سطح مشارکت در کارهای گروهی و افزایش سطح ارتباط و تعامل با عشایر سایر روستاهای همجوار قرار گرفته‌اند و توانسته‌اند ۱۰/۶۶۷ درصد واریانس ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایر را تبیین نمایند. با توجه به اینکه همکاری، مشارکت و ارتباط و تعامل از متغیرهای کلیدی سرمایه اجتماعی هستند، سومین عامل شناسایی شده تقویت سرمایه اجتماعی نام‌گذاری گردید.

عامل چهارم: نتایج نشان می‌دهد تولید گوشت، تولید فرآورده‌های لبنی (روغن حیوانی، شیر، کشک و ...) و تولید عسل ارگانیک، سه متغیری هستند که در مجموع با تبیین ۱۰/۳۶۷ درصد واریانس متغیر وابسته پژوهش، در عامل چهارم قرار گرفته‌اند. با توجه به فرایند تهیه، تولید و عرضه انواع محصولات در میان جامعه عشایر و اتکا به منابع طبیعی غیرشیمیایی، چهارمین ظرفیت اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایری، ارائه تولیدات ارگانیک نام‌گذاری شد.

عامل پنجم: با توجه به نتایج حاصل شده در این عامل سه متغیر شیوه مناسب زمان‌بندی کوچ و شیوه چرای دام در مراتع، روش نگهداری و استفاده از ذخایر برف جهت تأمین آب مورد نیاز و شیوه برپایی چادر و احداث محل نگهداری دام قرار گرفته‌اند و در مجموع ۱۰/۳۴۵ درصد از واریانس ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایری را تبیین کرده‌اند. با توجه به مفهوم کلی این متغیرها، برای این عامل عنوان حفاظت و احیای دانش بومی استفاده از منابع محیطی انتخاب گردید.

عامل ششم: بر اساس نتایج پژوهش متغیرهای احیای آداب و رسوم محلی (موسیقی و آواز محلی، بازی‌های محلی و ...)،

شیوه‌های سنتی تولید و نگهداری فراورده‌های دامی و شیوه‌های استفاده از گیاهان دارویی و خوراکی موجود در مراتع در عامل ششم واقع شده‌اند. این متغیرهای توانسته‌اند ۹/۹۸۲ درصد از واریانس متغیر وابسته پژوهش را تبیین نمایند.

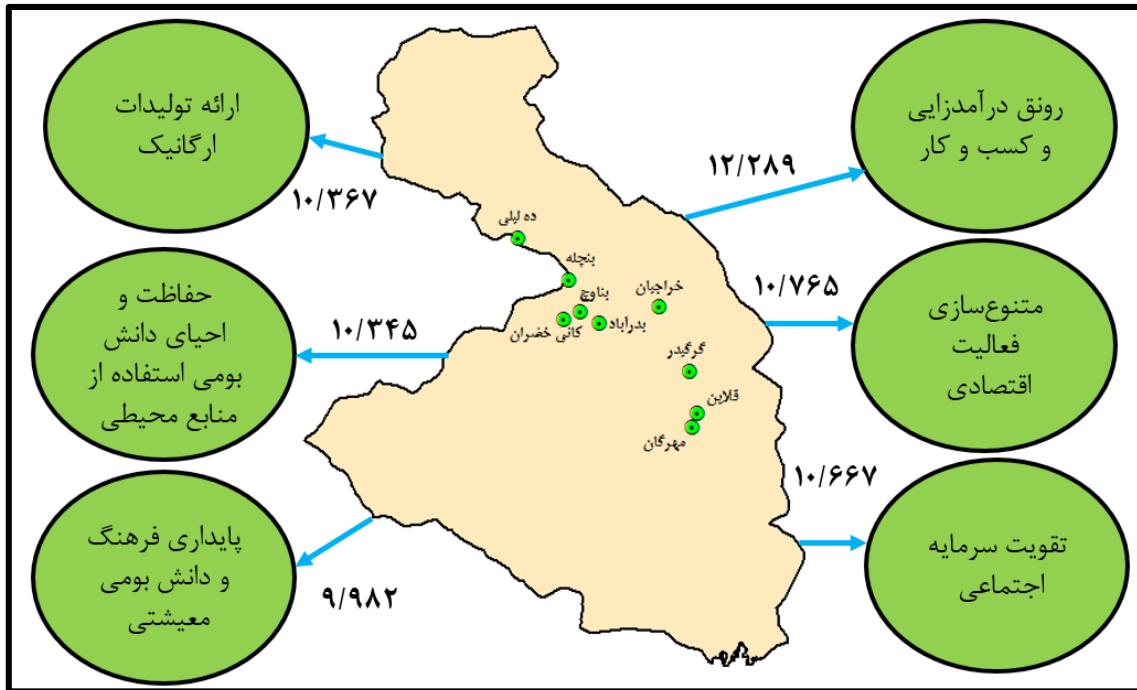
با توجه به ماهیت کلی متغیرهای قرار گرفته در این عامل، ششمین ظرفیت مهم اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایری، پایداری فرهنگ و دانش بومی معیشتی نام‌گذاری شد.

جدول ۵. متغیرها و نام‌گذاری عامل‌های شناسایی شده

عامل	عنوان عامل	متغیرها	بارعاملی
اول	رونق درآمدزایی و کسب و کار (۱۲/۲۸۹ درصد)	درآمدزایی قابل توجه	۰/۷۵۹
		زودبازده بودن فعالیت دامداری	۰/۶۷۰
		توانایی به کارگیری نیروی کار با شرایط مختلف (سن و سطح مهارت مختلف)	۰/۷۹۳
		هزینه پایین تأمین علوفه مورد نیاز دام	۰/۷۹۹
دوم	متنوع‌سازی فعالیت اقتصادی (۱۰/۷۶۵ درصد)	امکان فعالیت در بخش تولید گیاهان دارویی	۰/۶۰۰
		بستر مناسب برای توسعه گردشگری عشایر	۰/۷۴۲
		استفاده از نیروی کار زنان	۰/۷۹۲
سوم	تقویت سرمایه اجتماعی (۱۰/۶۶۷ درصد)	افزایش سطح مشارکت در کارهای گروهی	۰/۸۶۸
		افزایش سطح ارتباط و تعامل با عشایر سایر روستاهای همجوار	۰/۹۰۵
چهارم	ارائه تولیدات ارگانیک (۱۰/۳۶۷ درصد)	تولید گوشت	۰/۷۷۸
		تولید فراورده‌های لبنی (روغن حیوانی، شیر، کشک و ...)	۰/۷۰۳
		تولید عسل ارگانیک	۰/۷۲۴
پنجم	حفاظت و احیای دانش بومی استفاده از منابع محیطی (۱۰/۳۴۵ درصد)	شیوه مناسب زمان‌بندی کوچ و شیوه چرای دام در مراتع	۰/۸۱۶
		روش نگهداری و استفاده از ذخایر برف جهت تأمین آب مورد نیاز	۰/۸۱۲
		شیوه برپایی چادر و احداث محل نگهداری دام	۰/۵۰۶
ششم	پایداری فرهنگ و دانش بومی معیشتی (۹/۹۸۲ درصد)	احیای آداب و رسوم محلی (موسیقی و آواز محلی، بازی‌های محلی و ...)	۰/۷۶۹
		شیوه‌های سنتی تولید و نگهداری فراورده‌های دامی	۰/۷۲۹
		شیوه‌های استفاده از گیاهان دارویی و خوراکی موجود در مراتع	۰/۷۳۰

منبع: Research findings (2023)

با توجه به نتایج حاصل شده می‌توان چنین عنوان کرد که مهم‌ترین ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی عشایر محدوده مطالعاتی به ترتیب اهمیت عبارت‌اند از: رونق درآمدزایی و کسب و کار، متنوع‌سازی فعالیت اقتصادی، تقویت سرمایه اجتماعی، ارائه تولیدات ارگانیک، حفاظت و احیای دانش بومی استفاده از منابع محیطی و پایداری فرهنگ و دانش بومی معیشتی (شکل ۲).

شکل ۲. مدل تجربی مهم ترین ظرفیت های اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایری

منبع: (2023) Research findings

آماره F با مقدار ۸۲/۵۹۸، در سطح ۰/۹۵ درصد اطمینان معنادار بوده است. اما با استفاده از آزمون تحلیل واریانس نمی توان تشخیص داد که این تفاوت ها بین کدام روستاها است و تفاوت به چه صورتی است. از این رو، در ادامه برای مشخص نمودن تفاوت میان روستاها به لحاظ ظرفیت های اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایری، از آزمون دانکن استفاده شده است.

بررسی تفاوت مکانی ظرفیت های اقتصادی و اجتماعی در میان جامعه عشایر برای بررسی این سوال که، آیا میان جامعه عشایری مورد مطالعه به لحاظ ظرفیت های اقتصادی و اجتماعی تفاوت آماری معناداری وجود دارد؟ از آزمون تحلیل واریانس (ANOVA) استفاده شده است. نتایج نشان می دهد (جدول ۶) به لحاظ ظرفیت های اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایری بین ۹ روستای مورد مطالعه تفاوت آماری معنادار است. زیرا

جدول ۶. بررسی تفاوت میان ظرفیت های اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایری با استفاده از تحلیل واریانس

شاخص ها	واریانس	مجموع مربعات	df	میانگین مربعات	F	sig
ظرفیت های اقتصادی و اجتماعی عشایر	بین گروهی	۱۱/۳۸۷	۸	۱/۴۲۳		
	درون گروهی	۲/۴۳	۱۴۱	۰/۰۱۷	۸۲/۵۹۸	۰/۰۰۰
	مجموع	۱۳/۸۱۶	۱۴۹	-		

منبع: (2023) Research findings

نشان می دهد. نتایج این آزمون نشان می دهد (جدول ۷) علی رغم وضعیت کلی ظرفیت اقتصادی و اجتماعی نسبتاً

آزمون دانکن با استفاده از میانگین رتبه ای روستاهای همگن را به لحاظ ظرفیت های اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایری

ظرفیت اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایری) قرار گرفته‌اند. همچنین نتایج نشان می‌دهد دو روستای مهرگان و قلاین به ترتیب با میانگین رتبه‌ای ۳/۸۵۷ و ۳/۸۹۲ در طبقه دوم و روستاهای کانی خضران و بناوچ به ترتیب با میانگین رتبه‌ای ۴/۴۶ و ۴/۵۲۳، در طبقه ششم قرار گرفته‌اند.

بالای جامعه عشایری، ۹ روستای مورد مطالعه در ۷ طبقه متفاوت گروه‌بندی شده‌اند. به این صورت که روستای گرگیدر با میانگین رتبه‌ای ۳/۵۵ در طبقه اول (پایین‌ترین ظرفیت اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایری) و روستای بدرآباد با میانگین رتبه‌ای ۴/۶۵۷ در طبقه هفتم (بیشترین

جدول ۷. طبقه‌بندی جامعه عشایری به لحاظ ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی در گروه‌های همگن

معناداری طبقات در سطح آلفا = ۰/۰۵							تعداد	روستا
۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱		
						۳/۵۵	۱۶	گرگیدر
					۳/۸۵۷		۷	مهرگان
					۳/۸۹۲		۸	قلاین
				۴			۴۰	ده لیلی
			۴/۰۹۵				۹	خراجیان
		۴/۲۴۹					۵۳	بنچله
	۴/۴۶						۳	کانی خضران
	۴/۵۲۳						۴	بناوچ
۴/۶۵۷							۱۰	بدرآباد
۱	۰/۳۴۴	۱	۰/۱۵۷	۰/۱۱۱	۰/۵۹۴	۱	-	درصد معناداری

منبع: Research findings (2023)

وابستگی شدیدی به محیطی طبیعی است، از ظرفیت‌های متفاوتی برخوردار هستند و از این نظر تفاوت مکانی قابل توجهی در میان آن‌ها وجود دارد. در راستای بهره‌برداری بهینه از توانمندی‌های جامعه عشایری، باید سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها به گونه‌ای باشد که مطابق با ظرفیت‌های جامعه عشایری باشد. از این رو شناسایی ظرفیت‌های مختلف جوامع عشایری در قلمروهای زیستی مختلف، امری ضروری در راستای توسعه پایدار آن‌ها است. نتایج پژوهش حاضر که با هدف اصلی شناسایی ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایری در شهرستان روانسر انجام گرفته است نشان داد جامعه عشایری معتقد بوده‌اند متغیرهای اقتصادی و اجتماعی مرتبط با شیوه معیشت و منابع محیطی مورد استفاده

۴. بحث و نتیجه‌گیری

جامعه عشایری در کنار جوامع شهری و روستایی، یکی از ارکان سه‌گانه اصلی حیات اجتماعی در ایران است که طی دهه‌های گذشته تاکنون، نقش مهمی را در ابعاد مختلف توسعه اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی ایفا نموده است. پرورش دام سبک و سنگین، تولید فراورده‌های مختلف لبنی، تولید انواع صنایع دستی و پوست و چرم، پرورش زنبور عسل، حفاظت و حراست از مرزها، پایداری به ارزش‌ها و سنت‌های فرهنگی و ... از جمله توانمندی‌ها و ظرفیت‌های جامعه عشایری هستند که هر یک به نوعی می‌تواند در توسعه ملی و منطقه‌ای موثر باشد. با توجه تنوع شرایط طبیعی و انسانی حاکم بر مناطق مختلف کشور، جامعه عشایری که دارای

عرصه مرتعی و منابع ذخیره برف محدود این دو روستا مربوط می‌شود. در ارتباط با عشایر روستاهای بنجله، خراجیان و ده لیلی که در طبقات ۳ تا ۵ قرار گرفته‌اند، می‌توان چنین عنوان کرد که علاوه بر عرصه مرتعی و منابع ذخیره برف محدود این روستا نسبت به روستاهای واقع در طبقات ۶ و ۷، عشایر این روستاها اراضی زراعی دیم محدودی را برای تأمین علوفه مورد نیاز دام به ویژه در فصل زمستان در اختیار دارند. از این رو علی‌رغم سطح قابل توجه ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی، در جایگاه پایین‌تری نسبت به روستاهای بدرآباد، بناوچ و کانی خضران قرار گرفته‌اند. در ارتباط با جامعه عشایری روستاهای قلاین، مهرگان و گرگیدر که در طبقات ۱ و ۲ قرار گرفته‌اند می‌توان چنین عنوان کرد که از دلایل اصلی وضعیت نسبتاً ضعیف‌تر ظرفیت اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایر این روستا نسبت به دیگر عشایر شهرستان روانسر، می‌توان به کمبود شدید ذخایر برف در عرصه مرتعی آن‌ها اشاره کرد. به گونه‌ای که آن‌ها برای تأمین آب مورد نیاز دام با محدودیت‌های زیادی مواجه هستند و در موارد متعددی با استفاده از ماشین‌آلات و تانکر آب مورد نیاز دام را تأمین می‌کنند و هزینه زیادی را بر آن‌ها تحمیل می‌نمایند.

در مجموع می‌توان چنین عنوان کرد که استفاده بهینه و پایدار از ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی جامعه عشایر در گروه حمایت همه‌جانبه و موثر از جامعه عشایری در ابعاد مختلف است. از جمله این حمایت‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: مکتوب کردن دانش بومی عشایر در زمینه‌های مختلف و آموزش آن به دامداران جدید، احداث اکوکمپ‌های گردشگری عشایر، آموزش شیوه‌های نوین اشتغال‌زایی و کارآفرینی، اصلاح نژاد دام‌ها و استفاده از گونه‌های دامی چندقلوزا، آموزش شیوه‌های نوین بازاریابی و فراوری تولیدات دامی، خرید تضمینی تولیدات و محصولات با قیمت

آن‌ها، در وضعیت مناسبی قرار دارد. در این راستا نتایج پژوهش نشان داد مهم‌ترین ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی عشایر شهرستان روانسر به ترتیب اهمیت عبارت‌اند از: رونق درآمدزایی و کسب و کار، متنوع‌سازی فعالیت اقتصادی، تقویت سرمایه اجتماعی، ارائه تولیدات ارگانیک، حفاظت و احیای دانش بومی استفاده از منابع محیطی و پایداری فرهنگ و دانش بومی معیشتی. از آنجایی که در مطالعات [Seidaii, 2009; Karimian et al, 2015; Heydari & Saeedi Gharaghani, 2015; Mirvahedi & Esfandiari, 2017; Aftab et al, 2017; Alavizade & Olfati, 2019; Pakrah et al, 2020; Safari Ali Akbari, 2021; Taheri et al, 2022 & Drees et al, 2022](#) ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی شناسایی شده در پژوهش حاضر اشاره شده است، لذا نتایج این مطالعه همسو با این پژوهش‌ها است. دقت در ماهیت ظرفیت‌های شناسایی شده نشان می‌دهد جامعه عشایری مورد مطالعه از پتانسیل بالایی در راستای توسعه پایدار برخوردار است. زیرا عوامل شناسایی شده هر یک از مولفه‌های توسعه پایدار هستند و نیاز است از این ظرفیت‌ها به شیوه بهینه‌ای استفاده شود.

نتایج پژوهش در خصوص بررسی تفاوت میان ظرفیت‌های اقتصادی و اجتماعی عشایر شهرستان روانسر نشان داد جامعه عشایری دارای ظرفیت‌های همگنی نبوده و با یکدیگر تفاوت دارند. در این میان عشایر روستای بدرآباد به دلایل متعددی از جمله عرصه مرتعی گسترده و متراکم، وجود منابع ذخایر برف انبوه و دسترسی آسان به آن‌ها، برخورداری جامعه عشایر از اراضی زراعی بیشتر، میزان همکاری و تعامل بهتر با دیگر روستاها، دارای بیشترین ظرفیت اقتصادی و اجتماعی بوده‌اند. ظرفیت اقتصادی و اجتماعی عشایر روستاهای بناوچ و کانی خضران در یک سطح پایین‌تر از عشایر روستای بدرآباد قرار گرفته است و این تفاوت به کوچک‌تر بودن

- Faculty of tourism, Spain. <https://dugi-doc.udg.edu/handle/10256/22477>.
- Byambaa, B., & de Vries, W. T. 2020. Evaluating the effectiveness of the environmental impact assessment process in Mongolia for nomadic-pastoral land users. *Impact Assessment and Project Appraisal*, 38:1, Pp. 39-49, DOI: 10.1080/14615517.2019.1643629.
- Drees, L., Liehr, S., Batbuyan, B., Marg, O., & Mehring, M. 2022. In search of a nomadic pastoralism for the 21st century. A transdisciplinary development of future scenarios to foster a social-ecological transformation in Mongolia, *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 35:3, Pp. 481-505, DOI: 10.1080/13511610.2022.2100744.
- Fallhtabar, N. 2016. Nomads of Competences and capabilities in organizing in the event of Sustainable security with (emphasis on the Nomads of, Sistan and Baluchistan). *Geography (Regional Planning)*, 6(2), Pp. 101-111. https://www.jgeoqeshm.ir/article_54189.htm?lang=en. (In Persian)
- Ghazali, S., & Zibaei, M. 2018. Determinants of Livelihood Strategies Selecting by Nomadic Households of Fars Province. *Agricultural Economics*, 11(4), Pp. 63-80. Doi: 10.22034/iaes.2018.27529. (In Persian)
- Greene, C. 2020. Nomadic Concepts, Variable Choice, and the Social Sciences. *Philosophy of the Social Sciences*, Vol. 50(1), Pp. 3 – 22. <https://doi.org/10.1177/0048393119878783>.
- Habibyan, S.M., & Barani, H. 2019. Prioritizing of affecting factors on grazing management using AHP method in nomad's rangelands at Fars Province. *Iranian Journal of Range and Desert Research*. Vol 26, Issue 4, Pp. 809-823. <https://doi.org/10.22092/ijrdr.2019.120675>. (In Persian)
- Heydari, G., & Saeedi Gharaghani, H. 2015. Assessment of indigenous knowledge expert of northern Alborz semi nomads (Case study: Southern slopes of Damavand mountain Summer Rangeland). *Iranian Journal of Range and Desert Research*. Vol 22, Issue 2, مناسب، احداث آب انبار و آبشخور در عرصه‌های مرتعی، تخصیص اعتبارات بانکی جهت خرید تجهیزات مورد نیاز جهت حمل و انتقال آب به عرصه‌های مرتعی، در نظر گرفتن یارانه موثر جهت تأمین خوراک دام و علوفه به‌ویژه در فصل زمستان، فراهم کردن بستر لازم برای دسترسی به دامپزشک و تحت پوشش بیمه قرار دادن جامعه عشایر.
- فهرست منابع**
- Afrakhteh, H., & Shah Hosseini, A. 2021. Traditional techniques are a prerequisite for technological knowledge (native knowledge of Semnan nomads about lamb breeding). *Studies of Nomads Area Planning*, Vol 1, Issue 1, Pp. 19-31. https://www.jsnap.ir/article_145496.html?lang=en. (In Persian)
- Aftab, A., Mofareh Bonab, M., Majnoony Totalhane, A., & Rafii Oskoi, A. 2017. Analysis of the Nomadic Social Capacities of Western Azerbaijan Province in Securing Borders. *Journal of Disciplinary Knowledge of West Azerbaijan*, Vol 9, Issue 33, Pp. 82-102. (In Persian)
- Alavizade, S.A., & Olfati, F. 2019. The Analysis of the Social Capital on Nomadic Population) Case Study: Chardavol Township, Ilam Province). *Ilam Culture*, 19(60.61), Pp. 155-180. https://www.farhangeilam.ir/article_90094.html?lang=en. (In Persian)
- Ansari, V., Heydari, G., Mojaverian, S.M., & Rastgar, S. 2019. Effect of nomadic tourism development on sustainable livelihoods indices (Case Study: Lar nomadic regions of Alborz Central). *Journal of Rangeland*, 13(2), Pp. 294-305. <http://dorl.net/dor/20.1001.1.20080891.1398.13.2.7.0>. (In Persian)
- Betre, H.K 2022. Reconceptualising the potential of digital nomads to transform community based and sustainable tourism, Master's Thesis, University of Girona,

- Moradi, E., Abas Nejad, H., & Naseri, V. 2018. Investigating and identifying the granary architecture in the living of Zagros Semi Nomadic people in Ilam Province. *Housing and Rural Environment*, 37 (162), Pp. 39-54. <http://dx.doi.org/DOI:%2010.22034/37.162>. 39. (In Persian)
- Nemati, V., Ziaee, M., faghihi, A., & Tahmasebi, A. 2022. Qualitative analysis of factors affecting the development of nomadic tourism (Case study: Shahsavan nomads). *Journal of Tourism Planning and Development*, 10(39), Pp. 7-29. Doi: 10.22080/jtpd.2022.21910.3578. (In Persian)
- Pakrah, M., Poorhashemi, S. A & Parvin, M. R (2020), Investigation and determination of the best strategy for sustainable development of nomadic areas of Iran based on the rights of local societies, *EurAsian Journal of BioSciences, Eurasia J Biosci*, 14, Pp. 955-966. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3588392>.
- Pei, Q., Lee, H.F., Zhang, D.D., & Fei, J. 2019. Climate change, state capacity and nomad-agriculturalist conflicts in Chinese history. *Quaternary International*, Volume 508, pp. 36-42. <https://doi.org/10.1016/j.quaint.2018.10.022>.
- Rezaee, P. 2019. Evaluation of Location in Nomads Community with TOPSIS Model: A Case Study of Chaharmahal and Bakhtiari Province of Iran. *Village and Development*, 22(3), Pp. 1-28. Doi: 10.30490/rvt.2020.253625.0. (In Persian)
- Rokneddin Eftekari, A., Imani Taeibi, L., & Farhadi Uonaki, F. 2021. The Influential Factors in Experience-Based Tourism in Nomadic Areas (Case Study: Qashqai Tribes). *Journal of Rural Research*, Vol 11, Issue 4, Pp. 712-727. <https://doi.org/10.22059/jrur.2019.284926.1376>. (In Persian)
- Safari Ali Akbari, M. 2021. Investigating the Status and Role of the Nomadic Community in the Sustainable Development of the Iranian Borders (Case Study of the Western Tribes of Pp. 319-329. <https://doi.org/10.22092/ijrdr.2015.101658>. (In Persian)
- Jamini, D., Shahabi, H., Nazari, H., & Atashbahar, R. 2023. Identifying rural settlements at risk of landslides in nomadic ecosystems (case study: Paveh county). *Nomadic Territory Planning Studies*, 3(1), Pp. 107-122. Doi: 10.22034/jsnap.2023.410697.1066. (In Persian)
- Jamshidi, A.R., Seidai, S.E., Jamshidi, M., & Jamini, D. 2014. Investigate the effect of Women's Employment Nomads Areas, in the Handicrafts on their Household Economy. *Journal of Regional Planning*, Vol 3, Issue 12, Pp. 83-92. https://jzpm.marvdasht.iau.ir/article_318.html?lang=fa. (In Persian)
- Karimian, V., Safaei, M., & Matinkhah, S.H. (2015). Using Indigenous Knowledge of Nomadic People as a Suitable Guidance for Optimal Management in Forest Natural Ecosystems. *Journal of Wood and Forest Science and Technology*, 21(4), Pp. 95-114. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.23222077.1393.21.4.6.7>. (In Persian)
- Management and Planning Organization of Kermanshah Province. 2022. Deputy of statistics and information, Kermanshah. (In Persian)
- Mirvahedi, S., & Esfandiari, E. 2017. A study of the entrepreneurial potential of cultural tourism in Iranian Qashqai nomads. *Journal of Tourism and Development*, 5(3), Pp. 62-78. Doi: 10.22034/jtd.2020.110376. (In Persian)
- Mohammadi, M., Sepidnameh, Z., & Ebadollah-Amoughin, J. 2017. Nomad Women's Health and Hygiene Information Needs: Motivations, Resources, and Challenges. *Health Information Management*, 14(1), Pp. 26-30. https://him.mui.ac.ir/article_11563.html?lang=en. (In Persian)